

БИОЛОГИЯ ЎҚИТУВЧИЛАРИ КОМПЕТЕНТЛИГИНИ ОШИРИШДА МУСТАҚИЛ ТАЪЛИМ ВА ЭЛЕКТРОН ТАЪЛИМ РЕСУРСЛАРИДАН САМАРАЛИ ФОЙДАЛАНИШ

Х.Каршибаев, Д.Тоғаева
E-mail: karshibaev_082@mail.ru

Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Педагог кадрларни тайёрлаш, халқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида» 2017 йил 26 сентябрдаги ПҚ-3289-сон, «Ўзбекистон Республикаси Мактабгача таълим вазирлиги фаолиятини ташкил этиш тўғрисида» 2017 йил 30 сентябрдаги ПҚ-3305-сон қарорлари ижросини таъминлаш ҳамда мактабгача, умумий ўрта ва мактабдан ташқари таълим муассасалари педагог ходимларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш самарадорлигини янада такомиллаштириш мақсадида Вазирлар Маҳкамасининг “Педагог ходимларни қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини оширишни ташкил этиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 2017 йил 28 декабр 1026-сонли қарорида “*педагог ходимларнинг касбий билими, кўникмаси ва маҳоратини узлуксиз янгилаб бориш, замонавий талабларга мувофиқ таълим сифатини таъминлаш учун зарур даражада касбий тайёргарликни ошириш, мустақил фикрлаши қўникмаларини сингдириши, педагогик нуфуз ва компетентликни ривожлантириши*” энг устивор вазифа сифатида белгиланган.

Шу сабабли Олий таълим муассасалари қошидаги Қайта тайёрлаш ва малака ошириш марказларида замон талабларига жавоб бера оладиган, хар томонлама етук, рақобатбардош, қўйилган муаммони мустақил ҳал қилиш лаёқатига эга мутахассисларни қайта тайёрлаш шу куннинг асосий вазифаси ҳисбланади. Бу талабларга жавоб бера оладиган кадрларни тайёрлашда мустақил таълим алоҳида ўрин тутади, чунки ахборот ва билимлар доираси жадал суръатлар билан ривожланиб бораётган ҳозирги кунда ҳамма маълумотларни факат дарс машғулотларида бериб бўлмайди. Кўйилган муаммо ва вазифалар бўйича маълум ечимга келиш ҳамда унинг оптимал вариантини танлаш учун керакли бўлган мустақил фикрлаш кўникмаси мустақил ижодий ишлаш жараённида шаклланади ва мустаҳкамланиб боради. Тингловчининг мустақил ишлаши натижасида ўзига бўлган ишончи ортади, унда мустақил равишда ўрганиш, маълумотларни ўзлаштириш, таҳлил қилиш, умумлаштириш ва хulosалаш каби кўникмалар шаклланади.

Тадқиқотнинг обьекти ва қўлланилган методлар

Тадқиқот ишлари Гулистон давлат университети қошидаги Малака ошириш марказида 2017-2018 йиллар давомида олиб борилди. Тадқиқот обьекти сифатида ўрта мактаб биология ўқитувчиларининг малака ошириш жараённи олинди. Кўпчилик тингловчиларда мустақил ишлаш ва бу жараёнда электрон таълим ресурсларидан самарали фойдаланиш маълум қийинчиликларни келтириб чиқармоқда, уларда бу тўғрисида етарли кўникма шаклланмаган. Тадқиқот жараённида кузатиш, сухбат, тўплangan тажриба ва маълумотларни таққослаш ҳамда солишишириш, илмий-методик таҳлил ва умумлаштириш методларидан фойдаланилди.

Олинган натижалар ва уларнинг таҳлили

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан 2017 йил 16 апрель куни қабул қилинган “Умумий ўрта ва ўрта маҳсус, касб-хунар таълимнинг давлат стандартларини тасдиқлаш тўғрисида”ги 187-сонли қарорида 2017-2018 ўкув йилидан бошлаб педагог ходимлар учун мақсадли ўқувлар ташкил этиш, қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш курслари дастурлари ва ўкув модулларини қайтадан кўриб чиқиш вазифаси қўйилган. Ушбу қарорда биология фани бўйича умумий ўрта ва ўрта маҳсус, касб-хунар таълими муассасалари битирувчиларига қўйиладиган малака талабларида биологик обьектларини таниш, изоҳлаш, уларда борадиган жараёнларни кузатиш, тажрибалар ўtkазиш, хulosга қилиш, соғлом турмуш тарзи ва экологик компетенцияларнинг тавсифлари келтирилган.

Компетентция атамаси лотинча “compeťo” сўзидан олинган бўлиб, “муносибман” деган маънени англатади ҳамда маълум соҳадан хабардорлигини, билишини ва тажрибага эга эканлигини билдиради (ЎзМЭ, 2005).

Рус олимлари Э.Зеер, Д. Заводчиков (2007) лар “компетентлик” атамасига мутахассиснинг ўз фаолиятини самарали ташкил қилишга қаратилган хатти-харакатлар йифиндиси деб қарашади. Ушбу

соҳанинг етакчи тадқиқотчиларидан бири бўлган америка олим Р.Мейерс “компетентлик - бўлажак мутахассиснинг қандайdir маълум критерийларга жавоб бериши эмас, балки уни ишлаб чиқаришда кўллаб, исботлай олишидир” – деган хуносани беради (Иванов, 2007).

Рус олимаси М.М.Шалашова (2008) нинг фикрича мутахассиснинг компетентлиги унинг интеграллашган шахсий хусусияти бўлиб, хаётда ва иш фаолиятида юзага келадиган муаммоларни ўз билими, тажрибаси ва шахсий иқтидори асосида ҳал кила олиш қобилияти тушунилади.

И.А. Зимняянинг (2004) фикрича замонавий педагогик адабиётларда компетентлик индивидга хос шахсият тавсифи, компетенция эса конкрет касбий тавсифлар тўплами деб қаралади.

Одатда ишлаб чиқаришда мутахассиснинг компетентлиги қуйидаги кўрсаткичларга қараб аниқланади (Парпиев, 2012):

- касбий лаёкатлилийк;
- ўз соҳасини яхши билиши;
- ўз касбий малакасини мунтазам ошириб бориши;
- ўз устида ишлаб бориши;
- ўзининг қабул қилган қарорларига масъуллиги.

Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети тадқиқотчиси А. К. Рахимов (2019) тарабаларда биология фанларига доир хусусий биологик компетенцияларни, яъни 1) биологик объектни таниш, ҳодиса, жараёнларни тушуниш ва изоҳлаш компетенцияси; 2) биологик объект, ҳодиса, жараёнлар устида кузатиш ва тажирбалар ўтказиш компетенцияси; 3) Соғлом турмуш тарзи ва экологик компетенцияларни таркиб топтириш орқали талабаларда табиий-илмий дунёкарашни шакллантириш имкониятлари мавжудлигини кўрсатиб ўтади.

Юкоридаги фикрларни ҳисобга оладиган бўлсак, мутахассис сифатида фаолият юритадиган ўрта мактаб педагоглари, жумладан биология фани ўқитувчisinинг компетентлиги шакллантириша мустақил иш топшириқлари алоҳида ўрин тутади. Маълумки, тингловчининг мустақил иши ўқув режасида муайян фанни ўзлаштириш учун белгиланган ўқув ишларнинг ажралмас қисми бўлиб, у услугий ва ахборот ресурслари билан таъминланиши талаб қилинади. Бошқача қилиб айтганда, тингловчининг мустақил иши муайян фандан ўқув дастурида белгиланган, у томонидан ўзлаштириш лозим бўлган билим, кўникма ва малаканинг маълум бир қисми бўлиб, фан ўқитувчisi маслаҳати ва тавсиялари асосида босқичма-босқич бажариладиган тизимили фаолиятдир (Каршибоев ва бошқалар, 2011). Биологиядан мустақил иш топшириқлари фан хусусиятидан келиб чиқкан ҳолда ёзма, амалий, тадқиқот ва ижодий ҳарактерда бўлиши мумкин. Айниқса муаммоли таълим технологиясидан фойдаланган ҳолда берилган мустақил иш топшириқлари салмоғи кўпроқ бўлиши мақсадга мувофиқдир.

***Мустақил иш топшириқларини бажарии* Бажариладиган мустақил иш мазмуни режаси Ҳафталар**

1-2- ҳафта

Тингловчida мустақил ишлаш кўникмаларини шакллантириш

3-4-ҳафта

Мустақил билим олишда замонавий АҚТ дан

5-7-ҳафта

фойдалана олиш кўникмасиини шакллантириш
Ўз касбий маҳоратни ошириш бориш ва янги
билимларни эгаллаш учун зарур бўлган
мустақил ишлаш кўникмаларини
шакллантириш ва амалда кўллай олиши

Мустақил иш топшириқларни тингловчилар учун режалаштираётганда малака оширишнинг дастлабки кунларда мустақил иш топшириқлари ўрганилган мавзуларга мос ўқув манбалари билан ишлаш, масалаларни ечиш, маълум муаммоли топшириқларни бажариш, семинар, амалий ва лаборатория машгулотларига тайёргарлик кўриб келиш, илмий журналлардан маълум долзарб мавзуга оид материалларни тўплаш, уй вазифаларини бажарishга йўналтирилган бўлса, 3–ҳафтадан бошлаб замонавий ахборот технологияларга асосланган вазифаларни топшириш, ўзи бажарган ишни тахлил қилишга ўргатиш, унда ўз фикрини химоя қила олиш кўникмаларини шакллантиришга қаратилмоғи лозим.

Тингловчи маҳсус порталларга жойлаштирилган ўқув-методик манбалар (ўқув адабиётлари, қўшимча ахборот ресурслари, масала ва машқлар тўпламлари, биология фанларига тегишли муаммоли вазиятлар тўплами, маҳсус дастурлар, ахборотлар банки ва х.к.) билан ишлаб, керакли

ахборотларни излаш, топиш, сақлаш ва фойдалана олиш амалий кўникмаларини шакллантиради (Тожиев, Каршибоев, 2016).

5-7- ҳафтада мустақил иш топшириклари ўқитувчиларда мустақил фикрлаш кўникмаларини тўлиқ шакллантиришга, берилган топширикни бажаришда ижодий ёндашишга, қўйилган вазифани бажаришни энг муқобил ечимларини топишга хизмат қиласиган, бир неча алтернатив ечимлари бор топширикларни тайёрлашга йўналтирилиши талаб қилинади. Айниқса юқорида қайд этилганидек, биология фанига оид муаммоли топшириклар ечимига қаратилган вазифалар кўпроқ бўлмоғи лозим. Бу тингловчидан ўз устида мустақил ижодий ишлаш, олинган маълумотларни таҳлил қилиш ва баҳолаш, ўз нуқтайи назарини ҳимоя қилиш, баҳсласиши, қўйилган муаммо бўйича маълум ечимга келиш ва оптималь вариантни танлаш хусусиятларни, яъни компетентцияларни шаклланишига хизмат қиласи.

Адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Педагог кадрларни тайёрлаш, ҳалқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш тизимини янада тақомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида» 2017 йил 26 сентябрдаги ПҚ-3289-сон қарори.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Ўзбекистон Республикаси Мактабгача таълим вазирлиги фаолиятини ташкил этиш тўғрисида» 2017 йил 30 сентябрдаги ПҚ-3305-сон қарори.
3. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2017 йил 16 апрелдаги “Умумий ўрта ва ўрта маҳсус, касб-хунар таълимнинг давлат стандартларини тасдиқлаш тўғрисида”ги 187-сонли қарори.
4. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Педагог ходимларни қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини оширишни ташкил этиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 2017 йил 28 декабр 1026-сонли қарори.
5. Зеер Э., Заводчиков Д. Идентификация универсальных компетенций выпускников работодателями//Высшее образование в России, 2007. № 2.
6. Зимняя И.А. Ключевые компетентности как результативно - целевая основа компетентносного подхода в образовании.- М.: Исследовательский центр.2004.- 42 с.
7. Иванов Д. Компетентности и компетентностный подход в современном образовании. М., 2007.- 240 с.
8. Каршибаев Х.К. Ахборот коммуникацион технологилар асосида мустақил таълим жараёнини ташкил этиш/ Teaching and learning symposium /Independent learning in higher education in Uzbekistan: existing experience further developments. –Tashkent, 2010- Р. 132-134
9. Каршибоев Х.,Сувонов О., Қаршибоев Ж. Мустақил таълим фаолиятини ташкил этишни илмий –методик асослари. – Гулистон, 2011.– 60 б.
10. Парпиев А. Олий таълим битирувчисининг компетентлигини шаклланишида мустақил таълимнинг роли // Олий ва ўрта маҳсус, касб-хунар таълимида мустақил таълим: муаммо ва ечимлар / II Республика илмий – амалий анжумани материаллари. – Гулистон, 2012.- Б. 11 - 13.
11. Рахимов А.К. Талабаларда табиий-илмий дунёқарашни ривожлантириш методикасини тақомиллаштириш (“Эволюцион таълимот” курсини ўқитиши мисолида): Педагогика фанлари доктори дисс. ... автореферати – Тошкент, 2019. – 61 б.

Аннотация

БИОЛОГИЯ ЎҚИТУВЧИЛАРИ КОМПЕТЕНТЛИГИНИ ОШИРИШДА МУСТАҚИЛ ТАЪЛИМ ВА ЭЛЕКТРОН ТАЪЛИМ РЕСУРСЛАРИДАН САМАРАЛИ ФОЙДАЛАНИШ

Х.К. Каршибаев, Д. Тогаева

Мақола биология фанлари ўқитувчиларини малака ошириш тизимида тайёрлашда мустақил таълимдан самарали фойдаланиш ва унинг электрон таълим ресурсларини яратиш масалаларига бағишлиланган.

Таянч сўзлар: биология, мустақил таълим, педагог ўқитувчи, ўкув дастури, мустақил иш, электрон таълим ресурси.

Аннотация

ЭФФЕКТИВНОЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ РЕСУРСОВ ПРИ ПРЕПОДАВАНИИ БИОЛОГИИ

Х.К. Каршибаев, Д. Тогаева